

Итак, субъектная организация журналистского текста формируется через отработанную систему отсылок к источникам информации и цитатный материал, который предстает в двух качественно разнородных группах: актуальных интертекстах и культурологических интертекстах. Если актуальные интертексты формируют документальную основу текста путем цитирования речей политиков, общественных деятелей, известных и неизвестных людей нашего времени, то культурологические интертексты участвуют в создании экспрессивно-оценочных наслоений через апелляцию к культурным кодам. Особый способ субъектного построения журналистского текста закрепляет его на оси действительности и на оси культуры.

Литература

Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник / И.В. Арнольд. – 7-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 384 с. Артамонова Ю.Д. Герменевтический аспект языка СМИ / Ю.Д. Артамонова, В.Г. Кузнецов // Язык средств массовой информации: учеб пособие / под ред. М.Н. Володиной. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. Винокур Т.Г. О содержании некоторых стилистических понятий / Т.Г. Винокур. – 2-е изд. – М.: URSS, 2009. – 104 с. Володина М.Н. Язык средств массовой коммуникации – особый язык социального воздействия // Язык средств массовой информации: учеб пособие / под ред. М.Н. Володиной. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. – 760 с. Корнилова Н.А. Фатическая речь в массмедиа: композиционно-стилистические формы / Н.А. Корнилова: дис. ... канд. филол. наук. – СПб., 2013. – 229 с. Негрышев А.А. Аспекты речевого воздействия в новостях СМИ : учеб. пособие / А.А. Негрышев. – Владимир: ВГГУ, 2009. – 144 с. Сурикова Т.И. Журналист, аудитория и власть: лингвостилевые аспекты взаимодействия в политическом дискурсе СМИ / Т.И. Сурикова // Язык СМИ и политика / под ред. Г.Я. Солганика. – М.: Изд-во Московского ун-та; Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2012. – С. 199-246. Чернышова Т.В. Тексты СМИ в ментально-языковом пространстве современной России / Т.В. Чернышова. – 2-е изд., перераб. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007.– 296 с. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. – М., 2009. – 248 с.

УДК 81'1:316.642.3

КАЧМАР О. Ю.

(Ужгородський національний університет)

КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ ЯК ОДИНИЦЯ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто основні підходи до визначення комунікативного акту. Особлива увага приділена його структурі. Описано основні моделі комунікації.

Ключові слова: комунікація, комунікативний акт, модель комунікації, концептуалізація, когнітивна структура.

Качмар О. Ю. Коммуникативный акт как единица коммуникации. В статье рассмотрены основные подходы к определению коммуникативного акта. Особое внимание уделено его структуре. Описаны основные модели коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативный акт, модель коммуникации, концептуализация, когнитивная структура.

Kachmar O. Yu. Communicative Act as the Unit of Communication. The article deals with the main approaches to determine the communicative act. Special attention is paid to its structure. The basic model of communication are described in it.

Keywords: communication, communicative act, communication model, conceptualization, cognitive structure.

Актуальність теми статті зумовлена посиленням розвитком пріоритетних антропоцентричних тенденцій сучасного мовознавства, орієнтованого на дослідження комунікації як діяльності й засобу регуляції соціальної поведінки людини. Саме тому когнітивно-дискурсивна парадигма розгляду мовних явищ у гуманітарних науках сприяє зосередженню уваги лінгвістів на аналізі когнітивних структур, що забезпечують та регулюють діяльність людини, частиною якої є комунікативна діяльність.

Мета статті – конкретизувати визначення мовленнєвого / комунікативного акту та описати його структуру.

Досягнення мети передбачає здійснення таких завдань:

- визначити основні моделі комунікації;
- описати кожну із зазначених моделей із позицій тлумачення інтерсуб'єктивності;
- розглянути різнобічне тлумачення комунікативного акту як одиниці комунікації;
- проаналізувати структуру комунікативного акту.

Предмет дослідження – комунікативна діяльність людини як пріоритетна антропоцентрична тенденція сучасного мовознавства, **об'єкт** дослідження – комунікативний акт як одиниця зазначеної діяльності та його структура.

У мовознавчій науці прийнято розрізняти декілька основних моделей комунікації. Залежно від методологічної платформи, дослідники комунікативної взаємодії дотримуються різних поглядів на сутність комунікації, втілених в одній із трьох моделей комунікації: **інформаційно-кодовій, інференційній та інтеракційній** [Schiffirin 1994, с. 386–405]. Відмінності між цими моделями виявляються через тлумачення інтерсуб'єктивності.

Розглянемо **інформаційно-кодову модель** комунікації, сфокусовану на механізмах переробки інформації [Shannon 1949]. Її було розроблено з опертям на зображення комунікації у вигляді лінійного процесу, де елементи розташовуються у лінійній послідовності відповідей на п'ять питань: Who? (Хто?), Says What? (Що повідомляє?), In Which Channel? (По якому каналу?), To Whom? (Кому?), With What Effect? (З яким результатом?) [Lasswell 1948, с. 37]. Вона базується на примітивному розумінні *інтерсуб'єктивності*, де комунікація висвітлена як одnobічний процес: від відправника – до одержувача. Ролі учасників визначено, відповідно, як відправник та одержувач; мета – як спільне повідомлення (shared message), що містить інформацію про стан справ або думку відправника, яку він інтенціонально передає одержувачу; обоє володіють (де)кодуєчими пристроями (shared code) та «процесорами», які переробляють та зберігають інформацію [Кибрик 1987, с. 37; Почепцов 1986, с. 5]. Прикладом кодової моделі є модель Р. Якобсона, що зосереджена на особистостях комунікантів та засобах мови [Якобсон 1975, с. 198].

Інференційна модель комунікації [Grice 1975, 1981] зосереджена на інференції, що тлумачиться як вивідне знання, яке адресат набуває не лише завдяки обізнаності з правилами мовного коду, а й з важливим компонентом “спільних знань” – постулатами принципів комунікації, а саме – Принципу Кооперації Г. П. Грайса [Grice 1975] та Принципу Ввічливості Дж. Ліча [Leech 1983]. В інференційній моделі *інтерсуб'єктивність* досягається за допомогою декодування інтенцій на підставі спільних знань не лише мовного коду, а й правил комунікативної поведінки [Мартинюк 2012 (а), с. 36]. У такій моделі комунікація сприймається не як трансляція інформації та маніфестація наміру, а як демонстрація смислів, розпізнавання та інтерпретації яких адресатом не є обов'язковими. Майже будь-яка форма поведінки (дія або бездіяльність, мовлення або мовчання) може бути комунікативно значущою. При цьому, важливу роль відіграє активність того, хто сприймає, – адресата: без співучасті комунікантів у єдиному процесі демонстрації смислів та їхньої інтерпретації не відбулося би ані спілкування, ані спільної діяльності. Ця інтерпретація смислів відбувається в процесі постійних перемовин, гнучкої діалектики колективного осмислення соціальної діяльності на шляху досягнення інтерсуб'єктивності [Макаров 2003, с. 39].

У межах **інтеракційної моделі** *інтерсуб'єктивність* трактується як психологічне або феноменологічне переживання спільності інтересів, дій, тощо. Зазначена спільність не є постійною – це частина комунікативної роботи, спрямованої на її відтворення та підтримання у кожному новому акті спілкування [Макаров 2003, с. 39]. Головним критерієм успішності та інструментом досягнення інтерсуб'єктивності стає інтерпретація. Адресат не просто сприймає інформацію, відправлену адресантом, а інтерпретує її відповідно до ситуації комунікації, пропускає крізь призму власних знань та досвіду та може вивести смисли, які мовець не вкладав у своє повідомлення [Мартинюк 2012, с. 37].

З цієї позиції комунікація є не механічним процесом обміну смислами, а міжсуб'єктною смислотворчою діяльністю [Архипов 2006; Кравченко 2006, 2009; Лав 2006; Мартинюк 2009 (а), (б), 2010; Морозова 2005, 2008, 2010 (а), (б); Clark 2001; Sinha 1999]. Власне міжсуб'єктивність комунікації дає змогу трактувати її як феноменологічний простір, де досвід наповнюється значенням та змістом, здобуває структуру, зв'язність і цілісність [Макаров 2003, с. 41]. Відтак, у межах інтеракційної моделі комунікація розглядається як конститутивний фактор поведінки та діяльності людей, а не просто процес обміну між тими, хто переробляє інформацію.

Ми схилиємося до інтеракційної моделі комунікації, у межах якої комунікація розглядається як міжсуб'єктна взаємодія, що відбувається шляхом конструювання комунікантами спільних смислів з метою встановлення спільних орієнтирів у конкретних життєвих ситуаціях.

Встановлення одиниць такої взаємодії повною мірою залежить від моделі комунікації, на яку спираються дослідники. У межах кодової моделі такою одиницею є *мовленнєвий акт*. Критика *мовленнєвого акту* як одиниці комунікації пов'язана саме з трактуванням інтеракційної моделі, яка базується на розумінні інтерсуб'єктивності, несумісній з постулатами теорії мовленнєвих актів, що не відображають сутності комунікації як процесу взаємодії. Зокрема, Д. Франк зазначає, що теорію мовленнєвих актів не можна назвати «адекватною теорією взаємодії» [Франк 1985, с. 364], адже обмін мовленнєвими актами, які визначаються виключно намірами мовця та залишають поза увагою слухача та розпізнавання його намірів, не можна вважати спілкуванням, яке за своєю природою є взаємодією [Франк 1985, с. 364–367]. Серед інших недоліків теорії мовленнєвих актів слід також відзначити ігнорування динамічної та стратегічної сутності природного мовленнєвого спілкування, що пов'язано із визначенням мовленнєвих актів без урахування точки зору комунікантів, яка перебуває в постійному русі й спрямована на розгортання комунікативних структур. Ще одним недоліком є неповне усвідомлення ролі контексту, який суттєво впливає на перебіг спілкування, адже кожне висловлення має інтерпретуватися і завжди інтерпретується у світлі заданого контексту та будується завжди у відповідності до цієї настанови [Франк 1985, с. 368].

Розуміння недоліків теорії мовленнєвих актів змушує багатьох дослідників відмовитись від терміна «мовленнєвий акт» на позначення мінімальної одиниці спілкування. Наприклад, М. Л. Макаров зауважує, що мовленнєвий акт «залишається віртуальною комунікативною одиницею, потенційно призначеною для досягнення вузького набору типізованих комунікативних цілей» [Макаров 2003, с. 184].

На думку Т. А. ван Дейка, мовленнєвий акт радше виступає одиницею повідомлення, аніж одиницею комунікації [Дейк 1978].

У. Едмондсон, натомість, використовує термін «*інтеракційний акт*» (interactional act), розуміючи під ним мінімально помітну одиницю комунікативної поведінки (мовленнєвої та немовленнєвої), не наполягаючи при цьому, що така одиниця обов'язково просуває спілкування до досягнення комунікативних цілей [Edmondson 1981, с. 6].

Зі спробою охопити всі аспекти діяльності, що розгортаються під час спілкування, Т. А. ван Дейк використовує термін «*комунікативний акт*», який визначає досить узагальнено – як акт, що включає мовленнєвий акт мовця, аудитивний акт слухача та комунікативну ситуацію в єдину структуру [van Dijk 1981].

Е. В. Ключев визначає комунікативний акт як «акт мовленнєвої взаємодії між носіями мови, під час якої носії мови вирішують, перш за все, комунікативні завдання, тобто, спілкуються, обмінюючись знаннями – інформацією» [Ключев 2002, с. 11]. Дослідник наголошує на тому, що обмін інформацією є однією з обов'язкових умов реалізації комунікативного акту [Ключев 2002, с. 12].

О. Я. Гойхман та Т. М. Надеїна також обмежуються мовленнєвим складником комунікації. На їхню думку, комунікативний акт – це окрема мовленнєва дія, фрагмент комунікації [Гойхман, Надеина 2008, с. 13].

Акцентуючи увагу на призначенні комунікативного акту, Ф. С. Бацевич визначає його як процес, який відбувається в певному місці, на перетині осей простору і часу, результатом якого є дискурс (текст) [Бацевич 2009, с. 109].

Ще один термін на позначення комунікативної одиниці – *дискурсивний акт* – визначають як «мінімальну комунікативну одиницю, мовленнєву або жесто-мімічну за природою, яка у кожному конкретному випадку уживання в розмові має свою специфічну значущість з точки зору розвитку мовлення як системи дій, комунікативних планів та стратегій» [Макаров 2003, с. 183].

Розглянуті терміни (мовленнєвий акт, інтеракційний акт, дискурсивний акт, комунікативний акт) описують споріднені явища. У лінгвістичній літературі зміст терміна «комунікативний акт» варіює залежно від моделі комунікації, на яку імпліцитно або експліцитно спирається дослідник. Тому вибір конкретного терміна залежить від ракурсу дослідження. Так, наприклад, на підґрунті кодової моделі комунікативний акт трактують від мовленнєвої діяльності загалом – до ситуації спілкування, де ролі учасників регламентовані соціальним і культурно-соціальним середовищем. Відтак, комунікативний акт – це сукупність мовленнєвих актів, що здійснюються комунікантами назустріч один одному.

Щодо складників комунікативного акту, у працях різних дослідників наявні певні відмінності думок щодо їх кількості та тлумачення.

Модель акту комунікації Р. Якобсона вважається базовою та включає такі компоненти: адресант, повідомлення, код, контекст, контакт, адресат. [Якобсон 1975, с. 198]. Надалі ця лінійна схема постійно доповнюється та уточнюється. До наведеного переліку складників комунікативного акту додають: канал, який визначається як «реальна або уявна лінія зв'язку (контакту), по якій повідомлення рухаються від комуніканта до реципієнта» [Соколов 1996, с. 51]; інформаційний шум – «вибіркове сприйняття, семантичні перешкоди, інформаційне переважання, слабкий зворотній зв'язок тощо» [Бацевич 2009, с. 57]; фільтри – «соціальні, психологічні, фізичні та інші обмеження, накладені на інформацію в процесі комунікації» [Бацевич 2009, с. 57]; зворотній зв'язок – реакція адресата у відповідь на повідомлення адресанта [Николаева 2004, с. 84]; ситуація – «складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх настроїв співрозмовників» [Формановская 2002, с. 42].

На думку В. В. Красних, комунікативний акт є функціонально цільовим фрагментом комунікації та має два компоненти – ситуацію та дискурс. Ситуація визначається як фрагмент об'єктивної реальності, частиною якої може бути вербальний акт. Дискурс тлумачиться як вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, що охоплює не лише власне лінгвістичні, а й екстралінгвістичні компоненти [Красных 1998, с. 180].

У спробі побудувати лінгвокультурологічну модель комунікативного акту, В. В. Красних виділяє чотири компоненти (аспекти): 1) екстралінгвальний аспект; конситуація – об'єктивно наявна власне позамовна ситуація спілкування; умови спілкування (у найбільш широкому сенсі) та його учасники (тобто хто, що, де, коли); 2) семантичний аспект; контекст – імпліцитно або експліцитно виражені смисли, що є частиною ситуації, відображаються у дискурсі та є актуальними для відповідного комунікативного акту; 3) когнітивний аспект; пресупозиція – зона перетину індивідуальних когнітивних просторів (фондів знань) комунікантів, включаючи також уявлення комунікантів про ситуацію; 4) власне лінгвістичний аспект; мовлення – продукт безпосереднього творення мовлення, те, що продукують комуніканти [Красных 1998, с. 180–181].

Б. Ю. Городецький, І. М. Кобозева, І. Г. Сабурова зупиняються на таких складниках комунікативного акту: 1) комуніканти; 2) комунікативний текст, який складається із взаємозв'язаних мовленнєвих творів, що по чергово створюються різними комунікантами; 3) психолінгвістичні процеси двох принципово відмінних видів – вербалізація та розуміння; 4) обставини комунікативного акту; 5) практичні цілі та 6) комунікативні цілі [Городецький 1985, с. 66].

Усі описані моделі комунікативних актів імпліцитно спираються на поняття комунікації як обмін готовою інформацією й цим докорінно відрізняються від інтеракційної моделі комунікативного акту, яка виходить з розуміння інформації як сутності, що конструюється у процесі комунікації.

Підсумовуючи сказане, доходимо **висновків** про те, що:

1) дослідники комунікативної діяльності розрізняють 3 моделі комунікації – інформаційно-кодову, інференційну та інтеракційну, - відмінності між якими виявляються у тлумаченні інтерсуб'єктивності;

2) для позначення одиниці комунікації вживають різні терміни (мовленнєвий акт, інтеракційний акт, дискурсивний акт, комунікативний акт), які описують споріднені явища;

3) зміст терміна «комунікативний акт» варіює залежно від моделі комунікації, на яку імпліцитно або експліцитно спирається дослідник;

4) найбільш узагальнено комунікативний акт можна визначити як сукупність мовленнєвих актів, що здійснюються комунікантами в процесі соціальної взаємодії;

5) наведені погляди мовознавців на структуру комунікативного акту характеризуються певними відмінностями, однак імпліцитно спираються на розумінні комунікації як обміну готовою інформацією, а не сутністю, сконструйованою в процесі комунікативної діяльності, як її прийнято трактувати в інтеракційній моделі.

Перспективою подальшого дослідження може слугувати цілеспрямоване вивчення інтеракційної моделі комунікації, що є методологічно близькою до ідей представників когнітивної лінгвістики щодо динамічного конструювання значення мовної одиниці.

Література

- Архипов И. К. Полифония мира, текст и одиночество познающего сознания / И. К. Архипов // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 157–171.
- Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – [2-е вид., доп.]. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
- Гойхман О. Я. Речевая коммуникация : [учебник] / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 272 с.
- Городецкий Б. Ю. К типологии коммуникативных неудач / Б. Ю. Городецкий, И. М. Кобозева, И. Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск, 1985. – С. 64–78.
- Дейк Т. А. ван. Вопросы прагматики текста / Т. А. ван Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. Лингвистика текста. – С. 259–336.
- Кибрик А. Е. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности / А. Е. Кибрик // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах. – М. : Наука, 1987. – С. 33–52.
- Клюев Е. В. Речевая коммуникация : [учеб. пособие для унив. и инст.] / Е. В. Клюев. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
- Кравченко А. В. Является ли язык репрезентативной системой? / А. В. Кравченко // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 135–156.
- Кравченко А. В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе / А. В. Кравченко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 51–65.
- Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) : [монография] / В. В. Красных. – М. : Диалог-МГУ, 1998. – 352 с.
- Лав Н. Когниция и языковой миф / Н. Лав // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 105–134. (Love N. Cognition and the language myth // *Language Sciences*. – 2004. – Vol. 26, № 6. – P. 525–544).
- Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
- Мартинюк А. П. Перспективы дискурсивного напрямую дослідження концептів / А. П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Романо-германська філологія. – 2009 (а). – № 837. – С. 14–18.
- Мартынюк А. П. Разграничение дискурса и текста с позиций интегративного подхода / А. П. Мартынюк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вып. 59. – 2009 (б). – С. 49–54.
- Мартинюк А. П. Регулятивний потенціал мовного значення (на матеріалі англомовної політичної образи) / А. П. Мартинюк // Наукові праці Камінець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вып. 22. – С. 3–6.
- Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
- Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : [монография] / Е. И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
- Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. І. Морозова. – К., 2008. – 32 с.
- Морозова Е. И. Мировоззренческие параллели в трактовке терминов «дискурс», «контекст», «ситуация» / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010 (а). – № 897. – С. 99–105.
- Морозова Е. И. Фреймовые структуры знаний в языке дискурса / Е. И. Морозова // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – Серія : Лінгвістика. – 2010 (б). – Вып. 11. – С. 268–272.
- Николаева Т. М. О принципе «некооперации» или категориях социолингвистического воздействия / Т. М. Николаева // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Наука, 1990. – С. 225–235.
- Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения : [учеб. пособие] / О. Г. Почепцов. – Киев : Высшая школа, 1986. – 115 с.
- Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб. : СПбГУП, 1996. – 319 с.
- Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
- Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике / Д. Франк // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 363–373.
- Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
- Clark A. *Mindware: an introduction to the philosophy of cognitive science* / A. Clark. – N.Y. : Oxford Univ. Press, 2001. – 210 p.
- Dijk T. A. van. *Studies in the pragmatics of discourse* / T. A. van Dijk. – The Hague : Mouton, 1981. – 331 p.
- Edmondson W. *Spoken discourse: a model for analysis* / W. Edmondson. – London : Sage, 1981. – 217 p.
- Grice H. P. *Logic and conversation* / H. P. Grice // *Syntax and semantics*. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3. *Speech acts*. – P. 25–69.
- Grice H. P. *Presuppositions and conversational implicature* / H. P. Grice // *Radical Pragmatics*. – N.Y., 1981. – P. 183–198.
- Lasswell H. D. *The structure and function of communication in society* / H. D. Lasswell // *The Communication of Ideas* / [ed. by L. Bryson]. – New York : Institute for Religious and Social Studies, 1948. – P. 37–51.
- Leech G. *Principles of pragmatics* / G. Leech. – L. : Longman, 1983. – 250 p.
- Schiffirin D. *Approaches to discourse* / D. Schiffirin. – Oxford : Blackwell Publishers, 1994. – 460 p.
- Shannon C. *The Mathematical Theory of Communication* / C. Shannon, W. Weaver. – Urbana, Illinois : University of Illinois Press, 1949. – 117 p.
- Sinha C. *Grounding, mapping, and acts of meaning* / C. Sinha // *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology* / [ed. by T. Janssen, G. Redeker]. – Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter, 1999. – P. 223–255.